Андре МОРУА

# ФІАЛКИ ПО СЕРЕДАХ

Новела

— О, Женні, лишіться!

За обідом Женні Сорб'є була блискучою. Талановита акторка і неперевершена майстриня слова, вона полонила усіх хитросплетінням влучних жартів та дотепних історій. Для гостей Леона Лорана — захоплених, вражених, переможених — годинка, проведена в її товаристві, промайнула, як одна мить.

— Ні, вже майже четверта, а сьогодні середа... Ви ж знаєте, Леоне, що саме цього дня я ношу квіти своєму коханому.

— Як шкода! — відповів господар своїм розкішним голосом, який приніс йому неабияку славу на сцені. — Та я добре знаю Вашу вірність. Тож, не наполягатиму...

Поцілувавши на прощання жінок та прийнявши поцілунки від чоловіків, Женні пішла. Як тільки за нею зачинилися двері, гості наперебій кинулися розхвалювати її:

— Вона і справді неймовірна! Скільки їй років, Леоне?

— Близько вісімдесяти. Коли я був маленьким, мама водила мене на ранкові вистави у "Комеді Франсез"; так Женні вже тоді славилася роллю Клементіни. А я ж і сам далеко не юнак.

— Геній старості не знає, — промовила Клер Менетріє. — А що це за історія з фіалками?

— О, так про це ж можна написати цілий роман… Вона розповіла мені цю історію одного дня, але в жодних мемуарах ви її не знайдете. Та я не ризикую виступати оповідачем після Женні, адже порівняння буде зовсім не на мою користь.

— Порівняння взагалі рідко буває на користь. Але ми — Ваші гості, і ваш обов'язок — розважати нас. Ви просто зобов'язані замінити для нас Женні, якщо вже вона покинула наше товариство.

— Гаразд, у такому разі, я спробую розповісти вам історію фіалок по середах. Боюсь, аби лишень вона не здалася надто сентиментальною як на наш час…

— Не бійтеся! — мовив Бертран Шмідт. — Наша епоха спрагла за справжніми почуттями. А цинізм — це лише маска, під якою ми марно намагаємося заховати ностальгію.

— Ви так вважаєте? Ну що ж, нехай! Спробую втамувати цю спрагу… Ви всі тут надто юні, аби пам'ятати про часи, коли слава і краса Женні були в зеніті. Її вогняно-руде волосся вільними хвилями спадало на розкішні плечі; лукаві примружені очі; її голос, уривчастий, майже різкий, раптово наповнювався нотками чуттєвості. Такою вона була у своїй сліпучій та гордовитій красі.

— Чудова орація, Леоне!

— Мабуть, вона трохи старомодна… Та все ж дякую. Свою першу премію Женні отримала ще в Консерваторії, у 1895 році. Тоді її одразу ж запросили в Комеді Франсез. На жаль, я з власного досвіду знаю, наскільки складно там буває новачкам. Кожне амплуа закріплено за відомим актором, який ревно оберігає свою роль. Навіть найкраща із

субреток може років з десять чекати на нагоду отримати вдалу роль у п'єсі Маріво чи Мольєра. Чарівниця Женні боролася за місце під сонцем із визнаними та могутніми королевами сцени. Будь-яка інша панянка на її місці давно б уже примирилася зі своєю долею або, зачекавши рік-два, пішла б працювати в театри на Великих Бульварах. Та не такою була Женні. Вона сміливо кинулася в битву, пускаючи в хід усі свої козирі: талант актриси, блискучу освіту, природну чарівність і навіть своє розкішне волосся.

Дуже скоро в театрі вона здобула славу першокласної актриси. Женні стала улюбленицею директора. Автори вимагали саме її для виконання складних ролей, які, як казали вони, вона одна здатна зіграти достойно. Критики співали їй дифірамби із неймовірною постійністю. І навіть жахливий Сарсе писав про неї: "Звуки її голосу, його бентежні інтонації здатні заворожити навіть крокодила".

Мій батько знав її тоді і розповідав, що вона обожнювала свою професію, говорила про неї розумно, постійно перебувала в пошуку нових хвилюючих підходів та технік. В театрі тоді панував трохи наївний реалізм. Та коли Женні мала в якійсь п'єсі померти від отрути, вона вирушала до лікарні, аби побачити муки постраждалих від трутизни. А боротьбу людських почуттів вона вивчала на собі самій. Заради мистецтва вона нехтувала будь-якою делікатністю по відношенню до себе, наче Бальзак, який, заради правдивості своїх романів, ретельно вичав власні емоції та пристрасті коханої жінки.

Звісно ж, ви розумієте, що прекрасна дівчина, яка у двадцять два роки здобула гучну славу, не могла не мати море залицяльників. Друзі по театру, драматурги, банкіри — всі вони пробували щастя. Вона ж обрала банкіра Анрі Сталя. І не тому, що він був багатим, — Женні мешкала зі своєю родиною і їй нічого не бракувало. Але він, як і вона, був наділений незбагненним шармом, до того ж, він запропонував їй одружитися… Думаю, ви знаєте, що цей шлюб відкладався три роки через те, що батьки нареченого були проти, а потім він швидко розпався, бо незалежна Женні не змогла витримати обмежень

сімейного життя. Та це вже інша історія. Повернімося до Комеді Франсез, дебютів нашої Женні… та до фіалок.

Уявіть собі театральне фойє в той вечір, коли Женні знову з'явилася у виставі Дюма-сина "Багдадська принцеса". Хоч би як мені подобалася творчість Дюма, зокрема, такі його твори, як "Напівсвіт", "Друг жінок" та "Франсійон", все ж ця п'єса має серйозні недоліки. Надмірна емоційність Дюма у "Чужинці" або "Принцесі" мимоволі викликає посмішку. Тим не менш, усі, кому вдалося побачити Женні в головній ролі, стверджували, що вона відіграла її дуже правдоподібно. Ми часто говорили з нею про ті часи. "У тому віці, — розповідала вона. — Я сама часом думала, як героїня творів Дюма. І було дуже химерно грати на сцені те, що відбувається у найпотаємніших куточках моєї душі". До всього ж, ця роль дозволяла їй продемонструвати в усій красі своє чудове волосся, що спадало на оголені плечі. Кількома словами, Женні була неймовірною.

Тож, вона зараз у фойє, під час антракту, після бурхливих оплесків. Всі скупчилися навколо неї. Женні вмощується на лавочку, біля Анрі Сталя, і говорить з радісним тріумфом у голосі:

— Ох, мій любий Анрі… Нарешті я виплила на поверхню! Нарешті можу вільно дихати… Ви бачили мене три дні тому… Я ж погано грала, чи не так? Ох, так, наче перебувала на дні болота… Я задихалася! А сьогодні — раз! Рішуче зусилля — і я вже піднімаюся на поверхню. Що ж буде, Анрі, якщо я не зможу витримати до кінця? Якщо мені забракне сил виплисти в другій дії? О боже, боже!

Капельдинер зайшов і передав їй квіти.

— Від кого? А, від Сен-Лу… Ваш конкурент, Анрі… Віднесіть їх до моєї гримувальні.

— Тут ще й лист є, мадемуазель, — додав капельдинер.

Вона його розгорнула і дзвінко засміялася:

— Це від ліцеїста… Він пише, що вони у себе організували "Фан-клуб Женні".

— Весь "Жокей-клуб", — промовив Анрі. — перетворився на "Фан-клуб Женні".

— Ліцеїсти мене зворушують куди більше, — відказала дівчина. — А цей лист ще й закінчується віршами… Послухайте, любий:

Кохаю вірно Вас і ніжно,

Мого вірша не зневажайте…

Лиш про одне благаю слізно:

Директору не видавайте.

Це чарівно, правда ж?

— Думаєте відповісти йому?

— Звісно ж, ні! Я такі отримую по 10 штук на день. Якщо почну відповідати, то я, вважайте, пропала… Однак це мене втішає. Ці шістнадцятирічні юнаки ще довго будуть моїми шанувальниками.

— Не певен… У тридцять років вони стануть нотаріусами…

— А чому нотаріуси не можуть бути моїми шанувальниками?

— Ось іще дещо, мадемуазель, — промовив капельдинер.

Він вручив Женні букет фіалок за два су.

— О!.. Це так мило!.. Гляньте, Анрі... А записки нема?

— Ні, Мадемуазель. Консьєрж сказав, що їх залишив якийсь студент Політехнічної школи.

— Люба, — вигукнув Анрі Сталь. — Я Вас вітаю! Схвилювати цих "технарів" не так уже й легко.

Вона довго вдихала аромат фіалок.

— Вони дуже приємно пахнуть... Мабуть, це єдині почесті, які мені по-справжньому приємні. Як же я не люблю ситу, самовдоволену публіку, яка опівночі приходить подивитися, як я помираю, а потім так само опівдні йде до Пале-Рояль — послухати гарматні постріли...

— Глядачі — садисти, — промовив Сталь. — І вони завжди такими були. Пригадайте лишень гладіаторські бої... Уявіть, якої б слави зажила актриса, яка б проковтнула жменю голок!

Вона засміялася:

— А та, що надумалась би з'їсти швейну машинку, стала б, мабуть, світовою знаменитістю!

Почувся вигук: "На сцену!" Вона піднялася.

— Ну що ж, до зустрічі! Пішла ковтати свою жменю голок...

Як розповідала Женні, саме з цього і розпочалася історія.

Наступної середи, під час останнього антракту, капельдинер, посміхаючись, знову підійшов до Женні, щоб вручити їй букетик фіалок.

— Стривайте! — вигукнула красуня. — Це знову мій студент?

— Так, Мадемуазель.

— А який він?

— Не знаю, Мадемуазель. Якщо бажаєте, можу запитати у консьєржа.

— Ні, не варто: це не має жодного значення.

Наступного тижня вона не виступала у середу. Та коли прийшла на репетицію в четвер, букетик фіалок, цього разу трішки прив'ялий, знову чекав на неї. На виході вона зупинилася біля консьєржа:

— Скажіть, будь ласка, Бернаре, а фіалки приніс той самий юнак?

— Так, мадемуазель... Уже втретє.

— Як він виглядає, мій студент?

— Хороший юнак, дуже хороший... У нього запалі щоки, печальні очі та маленькі темні вуса. А ще лорнет. Лорнет зі шпагою — це трохи кумедно, та все ж... Хлопчина не на жарт закоханий у Вас. Він щоразу дає мені свій букетик, каже "Для мадемуазель Женні Сорб'є" — і густо червоніє.

— А чому він завжди приходить по середах?

— Невже Ви не знаєте, мадемуазель? У студентів-політехніків середа — вихідний день. Щосереди партер та ложі переповнені ними… І кожен приходить з панянкою.

— А мій також має панянку?

— Так, Мадемуазель, та це його сестра. Вони схожі, як дві краплі води…

— Бідний юнак! Якби в мені було хоч трохи жалю, то я б попросила Вас дозволити йому хоч раз піднятися до мене за куліси, аби він міг особисто вручити мені свої фіалочки.

— А все ж я б не радив Вам цього робити… Ці театральні шанувальники абсолютно безпечні, доки на них не звертають увагу. Вони захоплюються актрисами на відстані — на сцені — і їх це задовольняє. Коли ж до них проявити хоча б малесенький знак уваги, вони стають надзвичайно нав'язливими, і це жахливо… Віддасте їм палець — відкусять руку по лікоть. Смійтеся, мадемуазель, смійтеся, та у мене є досвід. Я вже два десятиліття працюю в цьому театрі. Ох, скільки закоханих панянок бачив я у цій комірчині! Та й одержимих пристрастю юнаків було не менше… І навіть солідного віку пани бували тут… Я завжди приймаю квіти та квитки, але дозволити піднятися за куліси — ні, не бувало такого!

— Ви маєте рацію, Бернаре… Лишімося бездушними, обережними та жорстокими…

— Це не жорстокість, мадемуазель, а всього-на-всього здоровий глузд.

Минали тижні. Щосереди Женні отримувала свій букетик за два су. Багато хто в театрі вже був у курсі справи. Якось одна подруга сказала Женні:

— Я бачила його, твого студента… Він чарівний, виглядає дуже романтичним… Юнак просто створений для того, щоб грати у "З коханням не жартують" та "Свічнику".

— Звідки ти знаєш, що це був саме він?

— Я випадково опинилася біля консьєржа якраз у ту мить, коли він сором'язливо просив: "Передайте це Женні Сорб'є, будь ласка". Це було зворушливо. Було видно, що юнак розумний, дуже боїться здатися смішним, та все ж не можу позбутися хвилювання. На мить я навіть позаздрила, що він приходить не до мене. Я б його розрадила і втішила… Зверни увагу: він ні про що не просить, навіть про зустріч із тобою… Та якби я була на твоєму місці…

— Ти б його прийняла?

— Так, і приділила б йому трохи часу… Це триває вже декілька тижнів. А скоро почнуться театральні канікули. Ти поїдеш, тож, ризику, що він причепиться до тебе, нема…

— Ти маєш рацію, — промовила Женні. — Це дурість — відштовхувати шанувальників, коли вони молоді і їх багато, а потім бігати за ними через тридцять років, коли їх лишиться мало, та й ті будуть лисими.

Того ж вечора, виходячи з театру, Женні звернулася до консьєржа:

— Бернаре, в середу, коли мій студент принесе фіалки, запросіть його, аби він сам їх вручив мені після третьої дії. Я граю в "Мізантропі"… Мені потрібно переодягатися лише один раз. Я піднімуся до своєї гримерки та прийму його. Ні! Краще зачекаю на нього в коридорі, біля сходів… Або, можливо, у фойє…

— Гаразд… Мадемуазель, Ви не боїтеся?

— Чого мені боятися? За десять днів я вирушаю на гастролі, а цей юнак прив'язаний до своєї Політехнічної школи…

— Гаразд, мадемуазель… А все ж, на мою думку….

Наступної середи Женні грала Селімену, як ніколи, пристрасно бажаючи сподобатися незнайомцеві. Виходячи на антракт, вона почувалася дуже зацікавленою, майже знервованою. Вони сиділа біля каміна в очікуванні. Навколо неї шмигали звичні театральні обличчя. Директор розмовляв із Бланш П'єрсон, конкуренткою Женні. Але нікого в чорно-золотій формі не було видно. Схвильована, нетерпляча, вона підбігла до капельдинерів.

— Чи ніхто про мене не запитував?

— Ні, мадемуазель.

— Сьогодні середа, а я не отримала своїх фіалок. Невже Бернар забув їх передати? А, може, трапилося якесь непорозуміння?

— Непорозуміння, мадемуазель? Яке непорозуміння? Бажаєте, щоб я сходив до консьєржа і все з'ясував?

— Так, будь ласка… Ой, краще не треба… Я сама запитаю в Бернара на виході.

Вона посміялася з себе самої: "Які ми дивні істоти — люди", — говорила вона собі. "Я добрих півроку майже не звертала уваги на цю пронизливу вірність, і раптом, коли знаки уваги, якими я так нехтувала, припиняються, то мені починає їх по-справжньому бракувати; і ось я тут, стривожена, неначебто чекаю на коханця… Ах, Селімено! Як же ти жалкуватимеш за Альсестом, коли він покине тебе у своїй великій печалі!"

Після спектаклю вона зайшла до консьєржа:

— Що ж трапилося, Бернаре? Де ж мій шанувальник? Ви не надіслали його до мене?

— Мадемуазель, наче навмисно, він сьогодні не прийшов. І це якраз тоді, коли Ви погодилися прийняти його! Вперше за півроку він пропустив виставу.

— Це неймовірно! А, може, хтось його попередив і він злякався?

— Це неможливо, мадемуазель. Ніхто, крім нас із вами, про це не знав… Ви ж нікому нічого не казали? Я тим більше… Навіть дружині не розповів!

— То як же ви це поясните?

— Ніяк не поясню, мадемуазель… Можливо, це випадковість… Може, йому все обридло чи він захворів… Побачимо наступної середи.

Але й наступного тижня не було ні студента, ні фіалок.

— Що ж робити, Бернаре? Як думаєте, чи можна його знайти через друзів? Або ж звернутися до Директора Політехнічної школи, аби він допоміг розшукати юнака?

— Але яким чином, Мадемуазель? Ми не знаємо навіть його імені…

— Ваша правда… Ах, Бернаре… Як це сумно! Все втрачено!

— Помиляєтеся, мадемуазель… У Вас був чудовий рік, а скоро Ви ще й вирушите в турне; на Вас чекають нові перемоги… Як Вам не соромно казати, що все втрачено!

— І знову маєте рацію, Бернаре… Яка ж я невдячна! Та все ж мені дуже подобалися мої фіалки по середах.

Наступного дня вона покинула Париж. Анрі Сталь вірно супроводжував її. В якому б готелі красуня не зупинялися, її кімната завжди була повна троянд. Повернувшись до Парижа, вона вже й забула про свого романтичного математика.

За рік вона отримала листа від якогось полковника Женеврієра, який просив зустрічі з нею з особистих міркувань. Лист був ввічливим та сповненим гідності, тож не було жодної причини відмовляти незнайомцеві. Женні запросила полковника до себе суботнього вечора. Він прибув, одягнений у чорне цивільне вбрання. Вона прийняла його з тією грацією легкістю, якою завдячувала як природі, так і театральній кар'єрі. Однак, все її єство пронизувало німе запитання: "Чого хотів від неї незнайомець?" Вона терпляче чекала.

— Дякую Вам, мадемуазель, за те, що Ви прийняли мене. Я не міг у листі викласти причини свого візиту. І якщо я звернувся до Вас із проханням про зустріч, то не чоловіче зухвальство спонукало мене до цього, а батьківське горе… Ви, мабуть, звернули увагу на моє чорне вбрання. Я ношу траур за своїх сином, лейтенантом Андре Женеврієром, який два місяці тому загинув на Мадагаскарі.

Женні мимоволі хитнулася, немов бажаючи сказати: "Я щиро співчуваю Вашій утраті, та.."

— Ви не були знайомі з моїм сином, я знаю про це… Зате він знав і обожнював Вас… Вам це може здатися малоймовірним… Та все ж, те, що я Вам розповім, — чистісінька правда… Ви були тією людиною, яку він любив та обожнював понад усе в світі…

— Боюся, я починаю розуміти, полковнику… Він сам Вам розповів про це?

— Мені? Ні… Але він розповідав своїй сестрі, яка була його довіреною в сердечних справах…. Все почалося того дня, коли вони разом пішли на виставу "Гра кохання та випадку". По поверненню, діти відгукувались про Вас із великим захопленням: "Скільки тендітності і грації! Скільки бентежної поезії!" Та ще багато подібних слів, у правдивості яких я не сумніваюся… Та все ж, юнацька пристрасть і жага до ідеалізації… Мій нещасний син був мрійником і романтиком.

— О Боже! — вигукнула Женні. — Отже, це він був тим, хто…

— Так, мадемуазель. Студентом, який протягом року приносив Вам щосереди фіалки, був мій син Андре… Про це я також дізнався від дочки… Сподіваюся, така наївна дитяча витівка у знак пошани не засмутила Вас? Він так Вас кохав! Вас, або той образ, який він витворив з Вас у своїй уяві … Стіни його кімнати були вкриті Вашими портретами. Скільки зусиль прикладала сестра, аби роздобути у фотографів Ваші нові знімки для Андре! У Політехнічній школі друзі глузували з його пристрасті. "Напиши їй", — казали вони.

— Чому ж він не написав?

— Він зробив це, мадемуазель. Сьогодні я приніс увесь стос листів, написаних ним, але так і не надісланих… Ми знайшли їх після смерті Андре.

Полковник витягнув з кишені пакунок і передав його Женні. Одного дня вона мені їх показувала; почерк тонкий, стрімкий, малорозбірливий… Почерк математика, зате стиль поета.

— Збережіть ці листи, мадемуазель, вони належать Вам… І пробачте цей дивний візит. Я був зобов'язаний це зробити заради пам'яті сина… У тому почутті, на яке Ви надихнули його, не було нічого легковажного чи недостойного. Ви були для нього втіленням грації, ідеалу… Запевняю Вас: Андре був гідним свого великого кохання.

— Але ж чому він жодного разу не попросив прийняти його? Чому я сама не намагалася зустрітися з ним? Як же я ненавиджу себе зараз... Як же ненавиджу...

— Не віддавайте себе на поталу докорів сумління, мадемуазель... Ви не могли передбачити. Закінчивши Політехнічну Школу, Андре попросився служити на Мадагаскар... Так, він і справді зробив це через Вас... Він говорив сестрі: "Або на краю світу я звільнюся від своєї безнадійної пристрасті, або ж здійсню великі подвиги, і тоді..."

— Але ж хіба це вже не було подвигом? — вигукнула Женні. — Така вірність, постійність, скромність...

Коли полковник підвівся, вона взяла його за руки.

— Знаю, що нічого поганого не зробила, і все ж... І все ж, мені здається, що і я маю борг перед тінню покійного... Полковнику, скажіть мені, де поховано Вашого сина... Присягаюся від сьогодні і до самої смерті щосереди приносити фіалки на його могилу.

— Ось чому, — завершував свою оповідь Леон. — Все життя наша Женні, знана у товаристві як жінка скептична, розважлива і навіть цинічна, щосереди покидала друзів і коханих, аби побути на самоті на цвинтарі Монпарнас біля могили лейтенанта, з яким так ніколи і не познайомилася...

Ось бачите, я мав рацію, коли казав, що ця історія надто сентиментальна для наших днів.

На хвильку запанувала тиша. А тоді Бертран Шміт промовив:

— На світі завжди існуватиме романтика для тих, хто її вартий.